

УДК:332.14.(477)

СТРУКТУРНІ ЗМІНИ У РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНИХ ПРОМИСЛОВИХ КОМПЛЕКСІВ ЯК ОСНОВА ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Чумак О.В.

Федорченко О.К.

Запорізький національний технічний університет

Стаття присвячена аналізу особливостей структурної організації регіональних промислових комплексів в Україні, дослідженню проблем їх функціонування на ринку науково-технічної й інноваційної продукції, визначенню основних організаційно-економічних заходів щодо регіональних структурних змін в національній економіці в умовах переведення її на інноваційну модель розвитку.

Ключові слова: промисловий комплекс України, структурні зміни, регіональний розвиток промисловості, інноваційна модель розвитку, науково-інвестиційна діяльність, ринок науково-технічної та інноваційної продукції.

The article presents the analysis of peculiarities of structural organization functioning at the market of scientific-technical and innovative output as well as the determination of the main organizational economical measures as to the regional structural changes in national economy in conditions of its transfer to the innovative development model.

Key words: industrial complex of Ukraine, structural changes, regional industry development, innovative development model, scientific innovative activity, market of scientific-technical and innovative output

Актуальність проблеми. Проблема переведення національної економіки на засади інноваційного розвитку за своєю суттю є комплексною, оскільки зачіпає не лише економічну, але й політичну, соціальну, науково-технологічну, екологічну та інші сфери суспільного життя. Вона стосується безпосередньо такої важливої складової економіки як промисловий комплекс України і вимагає мобілізації значних ресурсів суспільства. Тому її розв'язання має ґрунтуватися на системному, всебічно виваженому й науково обґрунтованому дослідженні. Приводом до цього є надто складна соціально-економічна ситуація в країні, особливо після тривалої і затяжної економічної та фінансової кризи,

застаріла і зношена матеріально-технічна база суспільного виробництва, нерациональна його структура та вкрай низький життєвий рівень населення, що негативно впливає на конкурентоспроможність вітчизняної продукції як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

Аналіз останніх наукових досліджень показав, що різноманітним аспектам підвищення ефективності діяльності національних регіональних промислових комплексів в останні роки присвячено чимало публікацій. Зокрема питання стану інвестиційного клімату України та його впливу на вітчизняне виробництво стало об'єктом дослідження таких українських економістів, як В. Бурлака, Я. Жалило, Н. Геселева. Особливості і проблеми функціонування промислових комплексів в різних регіонах країни досліджували А. Антонюк, Д. Лук'яненко, А. Поручник, В. Прушківський, необхідність і основні заходи щодо структурних змін в економіці, зокрема на регіональному рівні – У. Ватаманюк-Зелинська, А. Сухоруков, Т. Крупельницька та ін. Проте стосовно інноваційних аспектів розвитку регіональних промислових комплексів в Україні ці питання все ще залишаються недостатньо вивченими, незважаючи на їх виняткову актуальність і важливе соціально-економічне значення.

Метою роботи є виявлення специфіки, проблем та перспектив структурних змін у розвитку регіональних промислових комплексів як основи інноваційної модернізації економіки країни.

Викладення основного матеріалу дослідження. Глобалізаційні процеси ХХІ століття, які прискорюють темпи науково-технологічного й інноваційного прогресу та розширюють масштаби використання його результатів, все більше впливають на стан, структуру та ефективність національного господарства. В цих умовах вирішальне значення для істотного підвищення продуктивності праці й конкурентоспроможності виробництва, зокрема регіонального промислового комплексу країни, має ефективна науково-технологічна та інноваційна політика, які мають відповідати національним інтересам держави, розвитку її економічної та соціальної сфер з урахуванням особливостей трансформаційних процесів у світі в умовах глобалізації.

Посилення глобальної конкуренції і втрата значної частки світових ринків в Україні створюють серйозні перешкоди на шляху використання наявних можливостей розвитку.

В цих умовах фундаментальне значення має структура промисловості. Структура промисловості України може бути представлена чотирма великими міжгалузевими комплексами – паливно-енергетичним, металургійним, машинобудівним та хімічним. Промисловий комплекс – це сукупність певних груп галузей, для яких певною ознакою є випуск однорідної продукції або виконання подібних робіт чи послуг (наприклад, паливно-енергетичний комплекс складається із паливної промисловості, куди входить нафтова, газова, вугільна, торфова, сланцева галузі і електроенергетика).

В українській економіці галузева структура промислового виробництва лишається неефективною, бо в ній домінують низькотехнологічні малонаукоємні галузі виробництва. Як свідчать дослідження вітчизняних науковців, більш ніж 2/3 загального обсягу промислової продукції припадають на галузі, що виробляють сировину, матеріали та енергетичні ресурси, тобто продукцію проміжного споживання, яка до того ж має високу енерго- і матеріалоємність і низьку ефективність щодо створення валової доданої вартості. Споживання енергоресурсів для виробництва продукції українськими металургійними підприємствами суттєво перевищує енерговитрати закордонних виробників уже з перших технологічних переділів. Так, енергоємність виробництва чавуну на українських металургійних підприємствах майже на 33,0 вища, ніж на провідних підприємствах світу. Якщо частка витрат на паливо та енергію в собівартості товарної продукції металургії в Україні коливається в межах 40-60% залежно від виду виробництва, то в США, ФРН, Японії – 28-35% відповідно.

Україна – це один з найбільших у світі споживачів енергоресурсів на одиницю ВВП. За цим показником Україна посіла в рейтингу країн передостаннє 62-ге місце, випередивши лише Киргистан. Україна споживає майже вдвічі більше енергоносіїв для вироблення одиниці ВВП у порівнянні з країнами Центральної Європи (Польща, Чехія), і майже втричі більше, ніж економічно розвинені країни, наприклад, такі як Італія.

Частка продукції соціальної орієнтації знаходиться на рівні 1/5 загального обсягу промислового виробництва і має спадаючий тренд (2001-21,1%, 2006 – 18,4%). Майже зникла легка промисловість (2001

– 1,4%, 2006 – 0,4%).

Частка машинобудування в структурі промисловості майже у 2-3 рази нижча за рівень, що мають розвинені країни, й тому вона не може поки що перебрати на себе роль авангардної ланки інноваційно-інвестиційного розвитку економіки.

Значною мірою неефективна галузева структура промисловості підтримується зовнішнім фактором, а саме високим рівнем експортної орієнтації промислового виробництва (34,7%), в якому основну частку (майже 70%) складають мінеральні продукти, недорогоцінні метали, продукція хімічної промисловості та пов'язаних з нею галузей.

Сировинний ухил виробничої структури, розрахований переважно на потреби експорту, робить промисловість й економіку в цілому надзвичайно залежними від кон'юнктури зовнішнього ринку, стримує розвиток внутрішнього ринку і звужує національні можливості щодо інноваційного розвитку економіки [1, с.12].

Звертає на себе увагу негативна динаміка виробництва та реалізації інноваційної продукції промисловими комплексами в Україні протягом 2007-2009 рр., обсяги випуску якої, як відомо, залежать від рівня розвитку технологій. Так, виробництво інноваційної продукції в промисловості України у 2007р. становило 6,4% і 4,8% у 2009р., а в переробній промисловості – 8,3% і 6,5% відповідно. Найбільші обсяги реалізованої інноваційної продукції у 2009р. в Україні припадають на виробництво переробної продукції з середнім низьким, середнім високим і високим рівнем технологій; для яких вони в 1,3 – 3 рази вищі за середній рівень у промисловості. У 2007-2009 рр. рівень витрат на інновації в країні скоротився в переробній промисловості з низьким рівнем технологій з 2,1% до 1,0%, середнім низьким – з 2,0% до 1,3%, високим – з 6,2% до 1,3% і збільшився з середнім високим рівнем – з 2,6% до 3,2%. Що ж до частки реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової продукції зменшилася в Україні з 6,7% у 2007 р. до 4,8% у 2009 р. Інноваційна активність станом на 01.01.2010 р. у промисловості становила 12,8%, у добувній – 5,5%, у переробній – 14,0% [2; 3].

У світовій практиці апробовані організаційно-економічні заходи, що мотивують розвиток регіональних інноваційних структур: наукових, технологічних, інноваційних і промислових парків; інкубаторів

малого інноваційного бізнесу; центрів трансферу технологій. В Україні зареєстровано 16 технопарків, якими з 2000 до 2009 рр. було реалізовано інноваційної продукції на суму 12,2 млрд. грн.. У 2009 р. цей показник становив лише 341,7 млн. грн., що на 509,8 млн. грн. менше, ніж у 2008р. Частка технопарків у реалізованій інноваційній продукції у 2008 р. становила лише 1,9%, тоді як у 2005 р. – 9,1% [4]. Зменшення обсягів інноваційної продукції відбувається внаслідок блокування статей Законів України «Про інноваційну діяльність» і «Про спеціальний режим діяльності технопарків».

Таким чином, можна сказати, що недостатня кількість конкурентоспроможних структур звужує можливості мобілізації інвестиційних ресурсів і забезпечення інноваційного розвитку економіки. Хоча роль промисловості в економіці України лишається значною, відбулася диверсифікація промислового комплексу, до складу якого увійшли консалтингові, фінансові, банківські, логістичні, лізингові, торговельні та інші структури.

В умовах глобалізаційних змін виробнича конкурентоспроможність регіонів є базою високого конкурентного статусу регіонів і країн-інноваторів. Тому необхідною передумовою успішної реалізації Україною інноваційної моделі розвитку є підвищення міжнародної конкурентоспроможності країни через формування потужних регіональних економік, які розвиваються на інноваційній основі і забезпечують структурні трансформації та якісне економічне зростання.

Вітчизняні економісти, за різними даними, визначають, що економічний потенціал регіонів України коливається за песимістичним та оптимістичним сценаріями і змінюється від 12,2 до 70,3 трлн. грн (в цінах 2009р.). який можуть забезпечити за видами економічної діяльності такі області: (відповідно до оптимістичного сценарію) промисловий потенціал – Луганська (13,9% від усього промислового потенціалу), сільськогосподарський – Миколаївська (20,1% від усього сільськогосподарського потенціалу), будівельний – Київська (10,7% від усього будівельного потенціалу), потенціал транспорту і зв'язку – Одеська (13,4% від усього потенціалу транспорту і зв'язку), торговельний – Харківська (16,6% від усього потенціалу торгівлі). Відповідно до песимістичного сценарію лідерами за показниками економічного

потенціалу виступають Донецька і Дніпропетрівська області. Отримана диспропорція регіональної виробничої конкурентоспроможності вказує на те, що найконкурентоспроможніми регіонами України є не ті, які забезпечують на сьогодні найбільший внесок у ВВП країни (Донецька, Дніпропетровська, Запорізька), а які динамічно розбудовують інноваційний потенціал, нарощують власні конкурентні переваги у тих чи інших секторах економіки, зокрема Київська, Миколаївська і Харківська області [5].

Нарощення конкурентного статусу національної економіки залежатиме від того, наскільки активно вітчизняні регіони формуватимуть нові структури у промисловому комплексі України, інтегровані в глобальний інноваційний простір, здійснюватимуть інноваційну політику, інвестуватимуть у розвиток людського капіталу та сприятимуть розвитку підприємництва.

Слід зазначити, що в Україні збережений достатній інноваційний потенціал в окремих галузях промисловості і технологіях: енергетичному, атомному машинобудуванні; авіаційному й енергетичному турбінобудуванні; ракетній, авіаційній і космічній техніці; окремих галузях оборонної промисловості (радіоелектронне стеження, радіолокація, засоби наведення високоточної зброї, системи бронетанкової техніки, системи протиповітряної оборони); технологіях надвисоких частот; кристалічних матеріалах для мікроелектроніки, сонячної енергетики.

Раціональне використання існуючого науково-технічного та інноваційного потенціалу може стати однією з важливих передумов подолання технологічного відставання України від провідних країн світу, дозволить створити базу для формування і розвитку технологій 5-го і 6-го укладів, фінансуючи їх за рахунок існуючих унікальних технологій 3-го і 4-го укладів.

Для досягнення необхідних позитивних змін у масштабах і результатах діяльності регіональних промислових комплексів необхідно перейти до інноваційної моделі структурної перебудови економіки. Як передбачається Стратегією інноваційного розвитку України на 2010-2020 рр. в умовах глобальних викликів [6], для підвищення впливу інновацій на економічне зростання країни потрібно збільшити частку технологічно високих виробництв до 35-40%, частку підприємств, що впроваджують

інновації, в 3-3,5 раза, частки наукоємної продукції в економіці до 25-30%. Це призведе до зростання ВВП до 12-15 тис. дол. США в розрахунку на душу населення і докорінно змінить ситуацію як в економіці, так і в суспільному житті.

На думку фахівців України доцільно розвивати такі напрямки національної економіки, як нетрадиційна енергетика; інтелектуальні інформаційні технології; біотехнологія, кріоіологія, генна інженерія, штучні полімери, за рахунок розвитку таких промислових комплексів, як металургійний, машинобудівний, зокрема виробництва високоточної та високотехнологічної військової техніки, транспортного потенціалу (трубопроводи, наземний, водний), торгівлі надлишковими енергоресурсами, сільськогосподарського виробництва [7, с.70-71].

При оцінці потенціалу структурних змін у розвитку регіональних промислових комплексів України слід враховувати такі глобальні виклики, як перехід розвинених країн до постіндустріальної економіки; відкриття «індустріальної ніши» для інших країн; формування нової металургійної бази, що створює конкуренцію нашій державі; поширення глобальної транспортної мережі, що відкриває можливості для розвитку транзитного потенціалу України і відповідних галузей її економіки. Україна має вписатися в ці тренди.

Разом з тим, необхідно враховувати і ті вади, які вже існують в структурі регіональних промислових комплексів і зумовленя цими вадами ризику, зокрема:

- повільні процеси концентрації ресурсів і збільшення капіталізації бізнесу в українській промисловості на фоні загострення глобальної конкуренції на ринках промислової продукції;
- подрібнення оргструктур і територіально-виробничих комплексів під час приватизації, що призвело до розривання коопераційних зв'язків, звуження внутрішнього попиту на засоби виробництва, зменшення фізичних обсягів випуску промислової продукції;
- зародковий стан інноваційних структур у промисловості України і формування технологічних альянсів;
- повільне формування регіональних мережевих структур, що звужує можливості поєднання державних і приватних інвестицій, ефективного використання ресурсів, цільової державної підтримки

- регіональних промислових комплексів;
- зростання зношеності основних засобів і погіршення структури експорту;
- зростання частки іноземного капіталу у стратегічних галузях;
- збільшення технологічного відставання;
- зниження конкурентоспроможності вітчизняної продукції;
- виснаження ресурсної бази;
- поширення іноземної технічної і технологічної експансії [8, с. 95].

Проведене дослідження дає змогу зробити такі **висновки**:

- основою інноваційного розвитку економіки України та підвищення конкурентоздатності вітчизняної продукції мають стати структурні зміни у її регіональних промислових комплексах (відповідно до Стратегії інноваційного розвитку України на 2010-2020 рр);
- питома вага в загальному обсязі виробленої і реалізованої продукції має припадати на види діяльності переважно із середнім високим і високим рівнями технологій;
- стимулювання підприємств з низьким і середнім низьким рівнями виробництв до використання інновацій і зміцнення своїх позицій на традиційних ринках;
- розробка програм місцевими органами самоврядування з розвитку регіонів з визначенням пріоритетних галузей і промислових комплексів та заходів стимулювання інвесторів, які мають враховувати науковий потенціал регіону, структуру промисловості, соціальну структуру населення регіону, його географічне становище;
- зменшення диспропорцій інвестиційно-інноваційного розвитку галузей і регіонів через підвищення рівня технологій, збільшення рівня витрат на інновації, частки інноваційної продукції, кількості наукомістких виробництв, обсягів інвестицій в основний капітал.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Прушківський В.Г. Реструктуризація промисловості в регіоні: теорія, методологія, практика: Монографія. / В.Г. Прушківський – Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2008. – 444с.
2. Бурлака В.Г. Структурні складові технологічної конкурентоспроможності промисловості України в умовах світової фінансової кризи / В.Г. Бурлака //

- Актуальні проблеми економіки №7 (121), 2011. – С.68-74.
3. Наукова та інноваційна діяльність в Україні: Стат. збірник. – К.: Держкомстат України, 2010. – 347с.
 4. Аналіз діяльності технологічних парків України за 2009 рік – [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.mon.gov.ua.
 5. Соціально-економічне становище регіонів [Електронний ресурс] – Режим доступу: [www/ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua).
 6. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів / Авт.- упоряд.: Г.О. Андрощук, І.Б. Жилиєв, Б.Г. Чижевський, М.М. Шевченко. – К.: Парламентське вид-во, 2009. – 632с.
 7. Геселева Н.В. Механізм модернізації і технологічного розвитку економіки України. / Н.В. Геселева // Актуальні проблеми економіки №11 (125), 2011. – С.64-72
 8. Сухоруков А.І. Удосконалення організаційних структур в економіці України / А.І. Сухоруков, Т.П. Крупельницька // // Актуальні проблеми економіки №11 (125), 2011. – С.87-97